

AM/8/70

b

10-16

398

K34/70

J.R. Kuaho

Some notes on ancient Venda history and custom.

1/6

1 Sethsaba sa batswetla se hlolexile Bokxalaka, (rhodesia) kxosi ya mathomo e le morena Lambo. A ena le bana e moxolo e le Motendima, moratho wa botedi e le Tswele. Eyale Lambo a hwa, ya re xoba a hwe bana ba xaxwe Motendima le Tswele ba iwa. Moxolo a fenya moratho e le xo Tswele, a re xo mo fenya ena yo monnyane Tswele a thselela mose ona wo Udi (Limpopo) a itheya lebitso le leswa a re ke ena Tepananyeka. A hwetsa monna yo ba rexo Sebola a dutse Tsata, Tselele Sebola a re o ngwana wa bo rena eka kxona o dule kxaufsi le rena. Ka polelo e byalo Tswela a dula kxaufsi le Sebola. Bobedi bya bona ba thoma xo nthsa mosola, a xo bolaya diphoofolo. Dirope tsa diphoofolo tsa iswa xo Sebola xo mosoma. Sebola a tseya dinama tsela tsa mesomo o di boloka ntlong, xe batseta xoba motseta a tla xo loca kxosi e re aowa ntlo a sa le metsi fase. Eyale ba xo Tembonanyeka e lexo Tswele, yena a re xo bolaya diphoofolo a apexa dinama mme batho ka moka ba tle xo ja dinama, mme a fela a dira byalo ka mehla. Ya re ka tsatsi le lengwe ba re xo bolaya diphoofolo ba se ke ba hlwa ba isa dibexo xo morena Sebola, Sebola a belaela bakeng ba dibexo, a re keng le sa hlwe le lexa?

Eyale ba re xo yena o tlile o le mohlanka wa rena xe re tswa Bokxalaka. Xona mo taba tsa se loke xwa ba le mofere-fere ba thoma ntwa. Sebola a re le hweditse nna mo mose wa Udi. Naxa ke ya ka. La xa Tswele baraka Sebola a thsata a tla a dula thabeng e ba rexo Zabonpya ba mo tlosa Zabonpya a thsabela thabeng ya Phete, le xona a tloswa a thsabela matsema. Ne xore ke tla lla ke lemo. Xo le byalo a tloswa, matsema a thsabela babambo. Sebola byale ba xa Tswele ba re xo yena, mo babambo o ka dula re a xo dumelela, o wa rena le naxa ke ya rena.

K34/70

Morena Tabanyeka Tswela a hlasela Lebepe xo yo leya morwa wa xaxwe Sebasa xore a buse fase la Lebepe, Lebepe a thsabela Mabola le xona a tiwa, xwa lexwa morwa wa Tswela, e lexo Rabora.

Eyale Tabananyeka a hwa. Setulo se tseva ke morwa wa xaxwe Thohoeatau wa lapa la xaxwe la borena. Eyale Thohoeatau a tla a thikanetswa ke Sebasa Rabora, le Mphafudi xo mo bolaya a thsaba. A thsaba le morwa wa xaxwe Mpofo le Mandiwana le Rathopo. Eyale ba phafala ntwā e ba be ba tswile meraka, ba hwa papaxo ba a tloxile, a sa bolawa, le lebitla la xaxwe le lehono xa let sebye.

Mpofo morwa Thohoeatau a thoma borena a nnosi a thoma ka xo phama Raphola Tsanane Louis Trichardt, a ba le matla a phuma dikxosi ka moka bo Sebasa le dikxosi ka moka tsa Zoutpansberg. Kxosi ya ba ena. Ka nako e a belexa bana e le Ratsoele, le Ramaboya le Mmatsie. Eyale Mandiwana a thoma ntwā le Mpofo a dutse Tsware K Sepelongen. Eyale ntwā ya lwa le Mandiwana Mpofo xape a fenya Mandiwana.

Bana ba Mpofo: Ratsoele le Ramaboya.

Ratsoele le Ramaboya e be e le bana ba mosadi, byale bobedi xa bona ba lwa byale moratho e le xa Ramaboya a fenye moxolo wa xaxwe Ratsoele. Yo a ilexo a tloxa a ya a dula maila's Kop Thaba e ba rexo Polaatsane Ramaboya a mo raka xape byale a chabela moletsi kraufsi le Reta Kaalbank, Ramaboya a bona monna ba re ke Mamokutapi Ramakxopa a mmolaya. Ratsoele a boya a bitswa ke ba xa Ramokxopa byale xa fihla makxowa sehlopha sa Louis Trichardt. Sehlopha se sa bolaya Ramaboya. Louis a tloxa a leba bothsaba-tsatsi. Ratsoele byale a boya a dula Louis Trichardt "Tzanene". Ratsoele Ramapulana a hwa, xwa thomexa dintwa tsa Tabanale Makxato bara ba Ratsoele Ramapulana, mo ntweng ye Tabana le Matsie ba thika Makxato, Makxato a fenya Tabane le Matsie, mme a tseya naxa e ka moka.

3

Tsa lenyalo la Batsoetla.

Ka ya leng papaxwe mosimane boledisetsa morwa wa xaxwe. Papaxwe mosimane le papaxwe ngwanenyana ba kwana ka ntle xa bana ba bona, yaba byale xo tswa kapisano ke xore xo boledisa batswadi ba ngwanenyana ka kxomo. Byale papaxwe mosetsana o sila fola, thoko e ka lekanaxo le tin ya Baking powder e kxolo le nyane ya tlišwa xa xabo mokxonyana. Byale xo tswa pudi ya fola ye, ka moraxo xo pudi ya fola xo tswa dikxomo tsa xo nyala tsa lenyalo e le tse nne (4) tsa kxoro e be tse pedi (2). Moxongwe tse thselelaxo (6) tsa lenyalo, tse pedi (2) ke tsa kxoro. Xe e le tse 8 tsa lenyalo tse 2 tse diraxo 10 ketsa leanthso la mosadi. Byale xo tswa pudi ya mphaka wa dikxomo tse ya bobedi ke ya sekxata sa xo lokela mphaka o, ke xore xe e sa re fe pudi ya mphaka xe o nywetsexo ka tsona, xe di ehwa mana ya tsona e swanetse xo lewa ke wena o nywetsexo ka tsona.

Xo tswa nku ya papaxwe mosadi ke xore Kumbula ke kobo ya xaxwe e ngwe ke dingamela ke xore ya akomela kxomo tse xa di tsena. Pudi ya thupa ke xore ya xo xapa dikxomo tse, pudi le putsane ke tsa mose wa ngwanenyana.

Xe motho a se na dikxomo a ka nyala ka nku tse masome a mabedi xoba mexoma ya sesotho e thselelaxo ke pholo ya thsadi ke lesome le metso e mebedi byalo byalo xo fihlela xe o fetsa lenyalo la xaxo. E bile mexoma o wa Sesotho o be o sa nyale fela, xo be xore xe xo tla ba le ntwā ba bohlaile ba rekise dikxomo bareke yona ba e epele fase, xoba ba a fithle moweng, ka xore mohlomongwe ntweng kxomo di a thupya xomme ya rekileng mexoma ka tsa xaxwe o kxona xo reka tse dingwe ka moraxo xa ntwā.

Xe e le mosadi a na le dikxomo a se na ngana wa mosimane xore monna yo mongwe ya a kwanaxo le ena, i o kxopela dikxomo tse lekanexo lenyalo ka moka a ya a nyala mosadi o tla re xe a nyetse

a ba le bana wa mosetsana o a tsexwa a fiwa mosadi yola mong wa dikxomo xoba mosadi wa xaxwe yena mosadi-moxolo o tla tseya ngwanenyana ya a mo fe e mongwe wa bo xo motho fela ka xo rata xore a belexise ngwanenyana, bana e le ba mosadi-moxolo ke xore monna yo xa a buse mosadi yo o tsosa lapa la mokxekolo yo. Xe xo ile xwa ba le ngwana wa mosimane ena ka xore ke monna e tseya sebaka sa mosadi-moxolo ke xore sa dikxomo ya eba kxosi.

Le motho wa monna a ka xo adima dikxomo le xe a na le mosadi le bana fela o tla swanela xo mo tswalla mosadi bakeng sa xo busa dikxomo tsela e xo xo nyalla mosadi ka tsona.

4

Lehu.

Lehu xe motho a hwile e le wa mohlomphegi kapa mohumi o epelwa ka letlalo la kxomo e hlabyang ka moraxo xo lehu la xaxwe e le xore e be ya xaxwe a phuthelwa ka letlalo le a epelwa lesakeng la xaxwe. Motho fela o epelwa mo xo epelwaxo ba bangwe batho fela byale ka yena.

Mohloloxadi o tla dula ka ntlong le meriri ya xaxwe xo fihla xe ngaka e mo nthasa ka pudi. Byale xe a tswile ngaka e a laola xore ekaba mohu yo o bolailwe ke Modimo ofe, byale ngaka e re na le be le na kxomo nele ya medimo na? Xa e le xana a re bexang yona xa e se xona xo nyakwe e ngwe mohlomongwe e re tseya leswika le lethso la ka nokeng le le epele lapeng xore e be yona kxomo xo fihlela xe le bona kxomo le xe e le pudi ke xore byale xo phaswa medimo. Byale mohloloxadi wasesadi o beolwa meriri a ahelwa monna yo mongwe wa xabo.

Xo axa motse o moswa.

Xo nyakwa ngaka ya tla ya laola mo xomme ya re bitsang kxadi mohlomong malome waxo ke xona xo rengwa ledixa xomme motse

wa axwa. Byale xo nthsiwa nku ke xore ka yona motse o tlang xo thewa ka mafura a nku e xo tsewa sehlare sa hlakantswa le ona xo tlotswa dipheko xomme tsa dikanetsa motse, ke xore byale motse xe o dirilwe byalo ke xore o tiee.

Xo etela kxosi.

Xe e le motho fela o kxopela mosadi wa xaxwe xo dira byalwa xwa rapiwa batho mme xwa iwa xo bona kxosi. Kxosi xe o fihla xo yona e tla xo leloxa ka mo e bonaxa ka xona, mohlomongwe o ka fiwa pudi, nku, xoba kxomo. Le xe e le ntona le yona e thswanetsa xo dira ka yona tsela e.

Molato kxorong.

Xo hlala. Mong wa molato o isa selo xo kxosi e le xo kxoro a fihle a ye xo ntona xoba mokxomana a re xo ena monna wa xa Semang-mang o jele dilo tsa ka mokxomana a re o jele eng sa xaxo? Monna yo a re, "Ke be ke nyetse ngwana wa xaxwe", byale ngwana wa xaxwe o nthladile, mokxomana a re byale o nyaka xo reng? A re, "Ke nyaka bana ba ka". Byale mokxomana a re xo papaxwe ngwanenyana kowa ba re ke nyaka bana, phetolo moxongwe e re, "Xa ke nyake xo mo fa bana ke tla mo fa dikxomo". Kxoro e rate xo tseba xore ke kxomo tse kae, ke kxomo tse phuthaxo meno mebedi.

5 Xa xo na diphahlo tse dingwe na? Tsona ke di kae? Yena a re, le nku tse lesome fela thoto eo xa ke na yo, ke e nyakile xa ke ya e bona. Kxore e tla fetola ka xore mo fe bana xoba ngwana le mosadi wa xaxwe, ka xore xa o na dikxomo tsa xo mo lefela. Mosadi a re nka se kxone xo ya! Byale xape kxore ke re, monna tseya bana ba xaxo mosadi yo o tla re xo ba le bana xoba ngwana, re tla ya re tseya ra xo fa bona. Ke mosadi wa xaxo motho yo, wa dikxomo, xe a belexa le monna yo a mo ratang wena o tseya bana, o tla lapa a boya baneng mohla a tsofetse.

6*

5 cont.

Byale xo thwe monna motho yo o re ke nyaka dikxomo tsa ka wena o reng, yena a re awo! Nna ke mo fa dikxomo ka tseya bana ba ka le ba xaxwe. Potso e re o na le kxomo tse kae? Ke na le lesome la dikxomo xa ke nyala motho yo le nku tse hlano le pudi tse thselelaxo. Xo lokile o natso na? Nthsa dikxomo bona kxomo di 10, byale mamane ke 5 ka moka ke 15. Ka xore o tsere ngwana wa xaxo ka bana ba xaxwe le ena o thswanetse xo tseya dikxomo ka mamane a tsona. E ke tla nthsa ka xore dinamane ke tsa kxomo tsa xaxwe. Dinku re sitwa xo di bala ka xore di tswala ka pedi, dipudi re sitwa xo di bala ka xore di ts wala ka tharo, ke xona monna ya a hlalwaxo ke mosadi o tseya dikxomo ya mo hladisang a tsea bana le mmaxwe bona. Molato byale o fedile, molefelwa o nthsa pholo kxoro ya tswalelwa.

ENDS. 398